

MARIA ANDERSSON & ELINA DRUKER (RED.)
**MÅNGKULTURELL BARN- OCH
UNGDOMSLITTERATUR**

Analys

Lund: Studentlitteratur, 2017. Skrifter utgivna av Svenska barnboksintitutet, nr 138 (279 s.)

Postkoloniala studier och perspektiv är sedan flera decennier ett väl etablerat och omfattande forskningsfält internationellt, inte minst inom den engelskspråkiga världen. I Sverige liksom i övriga Norden har denna forskningsinriktning länge varit ganska begränsad. Det gäller såväl den koloniala historien inom och mellan de nordiska länderna som deras inblandning i den europeiska kolonialismen. Intresset för nordisk kolonialism har dock blivit starkare under de allra senaste åren. Särskilt tydlig har denna tendens varit i Danmark, som ju har en längre och mer omfattande kolonial historia än exempelvis Sverige. I vårt land har forskningen främst varit inriktad på de koloniala förhållandena i norra Sverige och då i synnerhet på samernas situation. Mindre intresse har ägnats Sveriges roll i den europeiska kolonialismen och det är typiskt nog främst till den internationella postkoloniala forskningen man får gå för att få se Linnés natur- och raslära liksom hans lärjungars framgångsrika upptäcktsresor tolkade som delar av ett europeiskt kolonisationsprojekt. Även om antologin *Mångkulturell barn- och ungdomslitteratur. Analyser* inte explicit placerar in sig i det postkoloniala forskningsfältet är den likväl ett viktigt bidrag inom detta och som sådan mycket angelägen. Detta inte minst för att en rad av bidragen tar upp svensk litteratur och svenska förhållanden samtidigt som andra främst behandlar litteratur och film utanför det anglo-amerikanska området, som ju annars är så dominerande inom såväl kultur som forskning också i vårt land.

Antologins fjorton bidrag är strukturerade i tre tematiska block. Det första av dessa, "Svenskheter", är inriktat på det numera mångkulturella Sverige och på frågor om nationell identitet. Här skriver Olle Widhe om beskrivningen av samer i ett par sagor av Zacharias Topelius, Maria Nilson om hur svenskhet konstrueras i flickböcker från perioden 1940–1960, Kristin Hallberg om etniskt förtryck i

Katarina Taikons Katitzi-svit, Magnus Nilsson om klassproblematiken i Sven Wernströms *Trälarna* och Lydia Wistisen om bilden av arga unga invandarmän i samtida förortskildringar. Det andra tematiska blocket, "Kultur möter kultur", behandlar hur kulturmöten utanför Sverige gestaltas. Det sker i Helena Bodins artikel om två svenska reseskildringar från Ryssland, Margareta Wallin Wictorins text om skildringen av Afrika i europeiska respektive afrikanska serier, Stephan Larsens bidrag om Chinua Achebes barn- och ungdomslitteratur, Ulla Rhedins text om indiska bilderböcker samt i Pia K. Postis artikel om resan och äventyret som motiv i samtida svensk barnlitteratur. I det sista blocket, "Främlingskap och främmandegöring", utforskas hur främmandegöring kan användas för att skapa kommunikation och identifikation. Här skriver Elina Druker om hur miniatyrn kan nyttjas för att tala om svåra saker såsom att vara flykting, Maria Andersson om hur sagogenren kan utnyttjas för samhällskritik, Camilla Brudin Borg om en ekokritisk dystopi i form av en japansk animefilm baserad på mangaberättelser samt Maria Lassén-Seger om den australiensiske barnboks-författaren Shaun Tans bilderböcker. Som synes spänner artiklarna över en rad genrer liksom över flera kultur- och språkområden. Att antologin trots detta inte ger ett splittrat intryck beror på att den är väl sammanhållen tematiskt, något som inte bara präglar de tre blocken utan gäller antologin som helhet, där de olika artiklarna ofta belyser och fördjupar varandra.

Som de två redaktörerna Maria Andersson och Elina Druker påpekar i sin inledning har själva begreppet mångkulturell litteratur getts olika definitioner, alltifrån att innefatta all litteratur som inte tillhör majoritetskulturen i ett givet samhälle vid en viss tidpunkt till att begränsa den till den litteratur som beskriver ett mångkulturellt samhälle och/eller har ett mångkulturellt läsartilltal, det vill säga utifrån textens innehåll eller sociala funktion. Som en av de refererade forskarna understryker behöver en litterär text i det senare fallet inte själv gestalta kulturmöten för att användas för att skapa kunskap om kulturmöten i en pedagogisk situation. För antologins redaktörer är litteraturens förmåga att ge kunskap om främmande kulturer och länder en viktig utgångspunkt liksom att utveckla läsarens förmåga till empati, förståelse och tolerans och de ansluter sig till en definition av mångkulturell litteratur som tar fasta på såväl litterära kriterier som pedagogiska och didaktiska aspekter. Samtidigt varnar de för faran att fastna i och befästa dikotomier som "vi" (majoritetskulturen) och "de andra" (minoritetskulturer), något som också hotar att dölja andra maktförhållanden, till exempel inom minoritetskulturer

och som kan ha att göra med såväl genus som klass och etnicitet. Det är därför viktigt att ha ett intersektionellt perspektiv då man analyserar och diskuterar mångkulturell litteratur. Detta tas upp i inledningen och intersektionalitet tillämpas i en rad av antologins texter, vilket är något som ytterligare bidrar till analysernas kvalitet och relevans, såväl ur textanalytisk som didaktisk synpunkt.

Andra delen av antologins inledning utgörs av en presentation av dess olika artiklar, som kontextualiseras på ett klargörande sätt genom att relateras till olika diskussioner och frågeställningar. Med tanke på att bidragen behandlar mångkultur och att de ofta lyfter fram kulturmöten färgade av koloniala förhållanden och synsätt, är det synd att redaktörerna inte tydligare relaterar antologin till det postkoloniala forskningsfältet och dess frågeställningar, särskilt som dessa på olika sätt aktualiseras i en rad av artiklarna. Nu får man i stället gå till de enskilda artiklarna för att få en bild av dessa sammanhang, där det då ofta framstår desto tydligare.

Antologins främsta exempel på detta är Piia K. Postis artikel "Resor, äventyr och den andre. Exotism och det främmande i samtida svensk barnlitteratur", som är exemplarisk såväl vad gäller textanalytisk skärpa och teoretisk förankring som historisk, kulturell och samhällelig kontextualisering. Posti analyserar två texter, dels Kajsa Gordans och Mia Maria Güetters bilderbok *Kjelle åker till Indien* (2011), dels Jakob Wegelius bildroman *Legenden om Sally Jones* (2008). Ett syfte är att visa på texternas ambivalens, hur de pendlar mellan att kritisera och själva reproducera koloniala diskurser och stereotyper. Exemplet i artikelns inledning med den livliga debatt som uppstod kring Stina Wirséns figur Lilla Hjärtat 2012 visar hur komplext detta kan vara, att en författare eller text som har kritiska ambitioner själv kan uppfattas som att ge uttryck för stereotypa föreställningar om det främmande och annorlunda.

Kjelle åker till Indien handlar om en hund som får följa med sin matte till Indien på en semesterresa och analysen visar hur denna berättelse anknyter till genrer som reseberättelsen och äventyrsberättelsen. Det är två genrer som har djupa rötter i den europeiska kolonialismen och som är präglade av koloniala diskurser som lyfter fram det främmande genom att peka på likheter och i synnerhet skillnader mellan resenären och de människor och miljöer hen (oftast han) möter. En viktig funktion i dessa berättelser har varit att konstruera och stärka den egna identiteten, som i denna tradition varit starkt eurocentrisk. Den koppling Posti här gör mellan genrerna och den europeiska kolonialismen är historiskt sett mycket relevant och välgrundad. Med stöd hos Edward Said och andra postkoloniala

teoretiker kan Posti visa hur denna berättelse om en hunds äventyr skrivs in i en redan etablerad annanhetsdiskurs om Indien som ger en exotiserande bild av landet, vilket Posti ställer i kontrast till det samtida Indiens moderna utveckling som typiskt nog är osynlig i bilderboken. Trots vissa kritiska ansatser visar analysen att *Kjelle åker till Indien* till stor del präglas av motiv och teman från koloniala diskurser och på så sätt mer bekräftar en västerländsk identitet än skapar förståelse för Indien.

Analysen av *Legenden om Sally Jones*, som handlar om en gorillas öden och äventyr, visar hur denna berättelse förhåller sig betydligt mer kritisk till den koloniala historien, bland annat genom att ta upp slavhandeln i Afrika. Att huvudpersonen här är ett djur och av kvinnligt kön, beskrivs som betydelsefullt både ur ett genreperspektiv och i relation till den postkoloniala kritiken. Berättelsen framställer Sally som ett underordnat och förtryckt kolonialt objekt. Samtidigt finns det inslag i berättelsen som ger henne ett visst förhandlingsutrymme och ett slags subjektstatus. Här anknyter analysen till en av de ledande postkoloniala teoretikerna, Homi Bhabha, och dennes begrepp *mimicry* (härmning) på ett mycket fruktbart sätt. Likt flera andra forskare i antologin diskuterar Posti vilka möjligheter användningen av djurgestalter ger för den mångkulturellt inriktade barn- och ungdomslitteraturen.

Hur koloniala och postkoloniala diskurser kan relatera till varandra demonstrerar Margareta Wallin Victorin i sin artikel om hur Afrika framställs i europeiska respektive västafrikanska serier. De senare fyller en viktig funktion såväl kulturellt som politiskt och de har en tydlig postkolonial hållning. Dessa västafrikanska serier kan ses som exempel på det fenomen som benämns "the empire writes back", det vill säga att tidigare koloniserade folk gör sina egna röster hörda och skriver sin egen historia. En annan viktig strategi inom den postkoloniala litteraturen har varit att anknyta till inhemska traditioner, särskilt till muntliga berättartraditioner. Så gjorde, som Stephan Larsen visar, den nigerianska författaren Chinua Achebe – en av det postkoloniala Afrikas viktigaste författare – även då han skrev för barn och ungdom, och så sker också i de indiska bilderböcker som analyseras i Ulla Rhedins artikel.

En av den postkoloniala teorins mest centrala texter är den indiska litteraturforskaren Gayatri Spivaks artikel "Can the subaltern speak?", som både handlar om de koloniala strukturerna bakom den koloniserades tystnad och om det västerländska subjektets ansvar att lyssna till den koloniserades röst, inte minst då den framträder som tystnad. Antologins sista artikel handlar om Shaun Tan och här visar

Maria Lassén-Seger hur den australiensiske bilderboksförfattaren på ett fascinerande sätt använder sig av tystnad i sina böcker, inte bara som motiv och tema utan även i berättelsernas själva form. Detta möjliggör en kommunikation bortom det verbala som ger utrymme för mångfald och möten bortom kulturella hierarkier och skillnader.

Mellan postkolonialism och ekokritik finns flera anknytningspunkter, inte minst kritiken mot rovdriften på människor och natur. Dessa båda teoretiska perspektiv vävs på ett elegant sätt samman i Camilla Brudin Borgs analys av den japanska anime-filmen *Nausikaä från Vindarnas dal*. Denna beskrivs som en postapokalyptisk berättelse som pläderar för förståelse och respekt för såväl naturen som det etiskt främmande och annorlunda.

Utrymmet tillåter inte att beröra alla artiklarna i antologin i denna recension, men de är alla välskrivna och de ger viktiga och värdefulla kunskaper om den mångkulturella barn- och ungdomslitteraturen, såväl om dess komplexitet som om dess många möjligheter, inte minst till egna reflexioner.

Peter Forsgren
Professor i litteraturvetenskap
Linnéuniversitetet